

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET IGAZG. VÁLASZTMÁNYA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L. T.

Megjelen havonként.

Április. 1.

Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: Óvatosnak kell lenni! Szamosi János. — Az erdélyi muzeum Plectrophanes nivalis-airól. Közli Dezső Béla, e. tanársegéd az állattani intézetben. — A légnomás változásainak befolyásáról az életjelenségekre. Butyka Dezső.

Óvatosnak kell lenni!

Annak bizonyítására, hogy mily óvatosság szükséges a tudomány terén még a legnagyobb biztossággal odaállított s tényeknek mondott tételek átvételében is, szolgáljon a következő igen érdekes eset.

DRAEGER (Dr. A.) „Historische Syntax der Lateinischen Sprache“ czimű különben nagy gonddal készült és jeles művének I. kötete 261. lapján (Leipzig, Teubner, 1872) a 139. §-ban ezt olvassuk: „Trotz der Strenge des Lateins im Gebrauch der Futura kommt doch auch das Praesens vor, wo man ein Futurum erwartet. Nach den Stellen zu urtheilen, die Holtze II, S. 67—69. mittheilt, muss dies in der Volkssprache ganz gewöhnlich gewesen sein Häufig fateor „ich will gestehen“, wovon Holtze 22 Stellen aufführt.“

Arról, hogy vajjon állhat-e és mikor praesens futurum helyett, máskor fogok szólni, most csak az utolsó állítással fateor-ról van dolgunk.

Holtze idézett helye a „Syntaxis priscorum scriptorum Latinorum usque ad Terentium“ II kötetének (Lipsiae 1862.) 68. lapján áll s következő: „Deinde fateor permultis locis Plautinis pro fatebor (ich will es nur gestehen) positum, quos attulit Fleckeisenus in Jahni annal. 1851. vol. I. sectio 1, p. 26. sq. Sic retinuit fateor Asin. I, 1, 48, restituit Mil. 554 et Rud. 285. Ceteri loci sunt Capt. 677. Rud. 735“ stb.

De lássuk magokat az egyes helyeket, még pedig kivétel nélkül valamenynyit s ugyanazon sorban.

Asinaria I, 1, 48 (Fleckeisen 1863. kiadásában 62 vers). Damaenetus mondja Libanusnak: Verum meam uxorem, Libane, scis qualis siet. (Más kiadások szerint: nescis qualis siet?) Liba-

nus feleli: Tu primus sentis, nos tamen praenosimus. Demaenetus erre azt mondja: Fateor (=megvallom) eam esse importunam atque incommodam.— Miles gloriosus 554. (II. 6, 72). Et me despexe (=despexisse) ad te per impluuium tuum fateor. Igy kell olvasni és semmi esetre sem Fleckeisen 1863. kiadásával fatebor, minek nincsen értelme. Scedrus e szavaira Periplecomenus kérdi: Quidni fateare ego quod viderim?— Rudens 285. (I, 5, 26). Ampelisca kérdi a paptól: Veneris fanum, obsecro, hoc est? mire a pap azt feleli: Fateor, ego huius fani sacerdos cluco stb. Itt megint Fleckeisennek változtatása (fatebor) nemcsak izetlen, de egyenesen hibás. Ha a helyen metricai okból javítás szükséges, úgy az másutt, de semmi esetre sem a fateoron kísérlendő meg.— Captivi 677. (III, 5, 19). Hegio szemrehányásaira Tyndarus azt mondja: Fateor omnia facta esse ita ut tu dicis et fallacis Abisse eam aps' te mea opera atque astutia.— Rudens 735. (III, 4, 30). Labrax indulatosan kérdi: Tum trifurcifer mihi audes inclementer dicere? mire Trachalio hideg vérrel feleli: Fateor, ego trifurcifer sum: tu's homo adprime probus. Numqui minus hasce esse oportet liberas?— Rudens 1384 (V, 3, 28). Daemones kérdi: Promisistine huic argentum? Labrax feleli: Fateor.— Bacchides 1013 (IV, 9, 90). Nicobolus egy levelet olvas fel fiától Mnesilochustól, melyet neki Chrysalus adott át s a mely levélben Mnesilochus töredelmes bűnvallás mellett kétszáz aranyat kér apjától. E levélben, a bevallás áll: Stulte fecisse fateor: sed quaeso, pater, Ne me, in stultitia si deliqui, deseras.— Asinaria (III, 2, 20). Leonidas felsorolja Libanus csinjait, mire ez azt mondja: Fateor profecto ut praedicas, Leonidas esse vera: Verum edepol etiam tua quoque male facta iterari multa Et vero possunt; s következők azok felsorolása.— Epidicus I, 1, 2. Epidicus a szüpadon keresztül menő Thespriot megszólítja: Heus adolescens! mire Thesprio kérdi: Quis properantem meprehendit pallio? Epidicus feleli: Familiaris. Thesprio erre megjegyzi: Fateor: nam odio es nimum familiariter.— Epidicus V, 2. 38. Periphanes kérdi: Dedin' tibi minas triginta ob filiam? mire Epidicus válaszolja: Fateor datas, Et eo argento illam me emisse amicam filii fidicinam Pro tua filia. Istis adeo te tetigi triginta minis.— Mostellaria V, 2, 18. Tranio bevallja egész részletességgel tetteit: Ausculta modo. Fateor peccavisse, amicam liberasse, absente te; Fenori argentum sumpsisse, id esse absumptum praedico stb.— Menaechmi V, 9, 48. Est tibi nomen Menaechmo? Kérdi Messenio, mire Menaechmus surreptus feleli, Fateor.— Mercator V, 4, 22. Lysimachus: Etiam loquere larva? Temperare istae aetati istis decebat artibus. Demipho: Fateor: deliqui profecto.— Pseudolus I, 3, 119. Calidorus: Quid ais, quantum terram tetigit hominum periurissime? Juravistin' te illam nulli venditurum, nisi mihi? Ballio

feleli: Fateor. — Pseudolus I, 3, 129. Calidorus és Pseudolus folyvást szidják Balliot; ez mindent helyben hagy s így mikor Pseudolus neki azt mondja: Sacrilege, Ballio rámondja: Fateor. — Pseudolus IV, 1, 9. Simia magában mondja: Fuit meum officium, ut facerem, fateor. — Pseudolus V, 2, 16. Pseudolus kérdi: Quid ergo dubitas dare mi argentum? Simo feleli: Jus petis: fateor, tene. — Poenulus I, 1, 5. Agorastocles dicséri Milphiót: Saepe ego res multas tibi mandavi, Milphio, Dubias, egenas, inopiosas consilii, Quas tu sapienter, docte et cordate et cate Mihi reddidisti opiparas opera tua. Quibus pro bene factis fateor deberi tibi Et libertatem et multas gratas gratias. — Persa II, 2, 31. Sophoclidisca Paegniumnak azon észrevételére: Tuo ex ingenio mores alienos probas, begyesen megjegyzi: Fateor ego profecto me esse ut decet lenonis familiae. — Persa IV, 8, 4. Toxilus: Nae ego hodie tibi Bonam vitam feci. Dordalus: Fateor habere gratiam. — Persa V, 2, 72. Toxilus: Satis sum primus supplicii iam. Dordalus: Fateor, manus vobis do. Toxilus: Et post dabis Sub furcis. Abi intro.

Ime tehát mind a huszonegy hely olyan, hol fateor tényleges és azonnal való vallomást jelent, tehát félreérthetetlen; hol a futurum nem csak helyettesítve nincs, de határozottan lehetetlen.

A fennemlített tudós urak tehát kétség kívül tévedtek, s e tévedésük alapja valószínűleg az ich will gestehen*) fordítás. Ez vitte őket jégre,

Szamosi János.

Az erdélyi muzeum *Plectrophanes nivalis*-airól. Közli Dezső Béla, e. tanársegéd az állattani intézetben.

Wolff Gábor úr, tordai gyógyszerész, 1875-ben az erdélyi muzeum madárosztályát megajándékozta a *Plectrophanes nivalis* L. hím példányával. 1877 február havában ugyancsak Wolff úr szívésségéből az erdélyi muzeum madárosztálya birtokába jutott a *Plectrophanes nivalis* L. nőstény példányának a következő adatok közlésével.

„Ezen madarak (t. *Plectrophanes*-ek) 1875 január havában egész csoportban jelentek volt meg a koppándi határon, melyekből többeket, pacsirta gyanánt, lelőttek és megettek, kettőt pedig elevenen fogtak el; ezen kettő pedig volt egy hím, melyet már rég (t. i. 1875-ben) beküldöttem, a másik pedig egy nőstény, melyet most küldök be: ez utóbbi két egész évet töltött fogságban — kalitkában.“

*) Ez annyira igaz, hogy alig van az idézett helyek közt egy kettő, a melyen a „fateor“ szót magyarra másként fordítanám mint így: „igaz“, „úgy van“, „jól mondom“ s eff.

Ez érdekes madárra vonatkozó ezen adatot ezélszerünek láttam közölni még a következőkkel.

Bieltz Albert, „Fauna der Wirbelthiere Siebenbürgens“ művében a következő adatot olvashatjuk (83. l.):

A magas északhoz tartozó ezen madár csak a legszigorubb telekben látogatja meg vidékünket (t. i. Erdélyét).

Fejeteteje, pofája és háta többé-kevésbbé erősen barna, a nősténynél pirososba játszó; az altest, az alsó szárnyfeddtollak, a középső evező és a mellső tollak tövei fehérek; a szárnyak többi része és a fark fekete, a farkbeli három külső toll színe fehér; a lábak feketék. Hossza 18.5 cm.

A *Plectrophanes nivalis* L. még volt nálunk 1835 telén, Stetter, topánfalvi erdősz közlése szerint, ugyancsak Lerchenfeld Károly is észlelte a topánfalvi hegyvidéken.

Brehm C. A. „Illustriertes Thierleben“ III. kötetében a következő adatok olvashatók.

Ezen sármányféle *Plectrophanes nivalis* rokonai közül feltűnőleg tömött tollazata által jelleges. A hím hossza 17 egész 18.5 cm., szélessége 30 egész 34 cm., szárnyhossz 12 cm., a farké 7 cm. Az öreg hím nyári mezben pompás madár, bár meze csak egyszerűen színezett. A hát egész közepe, a röptollak végei, a szárny- illetve kézizület foltja és a középsőfarktollak feketék, a tollak kezdetben szürkésbarna szegélyűek, mely később eltűnik; a többi tollzat fehér. A szivárványhártya világosbarna, a csőr tövén kék, végén fekete, a láb barnásfekete. A nősténynél a fej feketés, a fiókáknál szürke. A téli mezén, fejen és háton fekete holdfoltok által szakgatott barnásszürke szín lép fel. A mell is homályosabb színt ölt és csak is az evező és kormánytollak mutatkoznak közelítőleg a nyári színezetben. Fialatoknál az egész tollazat szürkésrőt, a hát sármányszínű, a szárnyak kettős fehér-sávosak.

Hazája a magas észak; a legészakibb szigeteken költ, a Spitzbergákon és Nowaja-Semlján. Brehm C. A. nyárban Scandiánáviának csak legmagasabb hegyein, Dovrefjeldnél, látta, és egyeseket észlelt Lappland legészakibb részein is.

Hegység-csoporton és sziklás hegyeken van valódi lakhelye. Itt tölti rövid nyári idényét, itt párosul és költ. Az újabb vizsgálatok szerint fészke mindig a sziklahasadékokban vagy nagy kövek alá van helyezve, pl. Spitzbergákon a tenger fölötti 2—300 láb magas sziklameredekéken. A fészek külseje fűszálakból, moszatból és földi zuzmókból áll, belül pedig tollakkal és pelyhekkel van bélelve.

A fészekbejárat csak akkora, hogy a szülők kényelmesen járhatnak ki s be. Őt—hat petét raknak, melyek rendkívül különböző színezetűek anynyira, hogy szóval le nem írhatók. A

hím már ápril végén hallatja valamely kőtetőn ülve csengő és kellemes énekét. Ivarzás után a párok fiókáikkal együtt nagy csapatokba verődnek, melyek darabig hazájukban időznek, azután a körülmények szerint rendes téli vándorútjukra kelnek. Költési helyökön ezen sármányok is csaknem kizárólag rovarokkal táplálkoznak, és ugyancsak szunyogokkal; téiben azonban mindenféle magvakkal kell megelégedniök.

Ezen hósármányok vándorlásai az avatatlanok figyelmét is magokra vonják. Kevés más madár vándorol oly szörnyű csapatokban, mint éppen ezen északlakók. Németországban meglehetősen szabályszerűen jelennek meg telenként, de azonban nem akkora csapatokban, mint magas északon. Petersburgban „hópelyheknek“ nevezik, és ez elnevezés reájok nagyon találó, mert valóban mint a hópelyhek az égről, úgy kanyarognak lefelé felülről s aztán elfednek ottan minden utcát és mezőt, hol csak valami s ennivalót kapnak. Hasonló eset nálunk is előfordul ritkán, képmény telek idejében; azonban nálunk inkább csak egyes családnyi csapatban fordulnak meg.

Néha hajókon jelennek meg tömegesen, hogy néhány perzig nyugodjanak vándorlásaik közben. Malmgren, ki Spitzbergákat átkutattaa azt mondja, hogy hajójuk kőtélzetére a hósármányok egész csapata szállott le, s nagyon fáradtaknak látszottak. Nem sok időt használtak fel a nyugváásra, hanem ismét fáradságos útjukra keltek, erős ellenkező szélben éppen Spitzbergák felé. Hasonló tapasztalatokról értesítnek más utazók is és névszerint Holboell. Ezen adatokból eléggé kiviláglik, hogy ezen sármány meszsze repülni, akár túl a tengeren, nem irtózik.

Ezen hósármány külső viselkedésében éppen anynyira üt a sármányokhoz, mint a pacsirtákhoz. Egészen pacsirtamódra szaladnak, könnyen és ügyesen, kevéssé czapkodva, nagy ívonalokban, utazáskor jelentékeny magasságban, különben örömezt sűrűn a föld felett repülnek. A tápkereső csapatok, mint Naumann mondja, hengeregnek a földön tovább-tovább, azaz, egy részök leszáll a földre, és ezek fölött a többiek átrepülnek azután s így tovább. Nyugtalan, mozgékony madarak, élénkségüket a legkeményebb hidegben sem vesztik el és szükséglátáskor sem látszanak elesüggedni. Csak ritkán időznek hosszasan egyazon helyen; szivesebben barangolnak be bizonyos vidéket. Nagy hőészkor az utakat is felkeresik sőt a városokba is bemennek. Azonban ha a mezőkön csak valamit kaphatnak, azokat választják téli szállásnak és itt a leirt módon bolyonganak, mint Naumann kifejezte, hengeregnek, hömpölyögnek. Csalogató szavok élesfütyentő „fit“és csengő „ziir“, mely két hangot főképen repüléskor hallatják, A hím éneke csicsérgés, mely némely részében a mezei pacsirta énekéhez hasonlít, de hangos, élesen csengő futamok által különbözik. Költő helyeiken, a havon,

vagy még inkább köveken vagy sziklaemelvényeken ülve szoknak énekelni.

Szobában kezdetben nyugtalanok és szilajok, azonban később a fogsághoz szoknak, egyszerű táplálékkal megelégszenek, szorgalmasan énekelnek és ekkor sok gyönyörűséget okoznak. Jó ápolásban több évet töltenek szobában; azonban hús helyet kívánnak. Inkább eltűrik a legkeményebb hideget, mint csak a csekély meleget. Más madarak irányában nagyon türelmesen viseltetnek; Nilson észlelete szerint sokkal kisebb és gyengébb laktársaiktól elhagyják magukat veretni az étető vályútól. A berlini állatkerben 1869 körül három darab hősármány volt; hogy most élnek-e, nem tudom. Ezek a társas kalitkában mindenféle szárnyasok között otthon találták magukat, s nem törődtek társaságuk miatt. Reggel és este felé ezek szerfelett élénkek voltak; déltájt aggodalmasan keresték fel terük minden árnyékos zugát. Meleg időben gyakran fűröktek; azonkívül a homokban is szívesen hengeregtek, legszívesebben azon gödrökben, melyeket a foglyok és fűrjek kapartak maguk számára.

A légnomás változásainak befolyásáról az életjelenségekre. BERT PÁL dolgozatai. Ismerteti *Butyka Dezső*.

(Folytatás.)

Állatok úgy mint növények az igen élelygazdag levegőben görcsös jelenségek között s hőmérsék-csökkenés mellett élelymérgezés folytán meghalnak. Ezen állatok vérében egészen 13,5% élely találtatik. Ámde a vér egymagában véve ezáltal nem vált mérgezetté; véruktól megfosztott állatokba való átvezetéskor a rendes véréhez hasonló éltető sajátságokat mutat. Sőt inkább a halál a szöveteknek élelynyel túlon túl való telítettése által hozatik létre. Ez által a szervezet táplálkozása minőségileg és mennyiségileg szenved és mindennek fölött pedig a központi idegrendszeré. Egy túlságos élelybelégzés által a halálhoz közel hozott állat ezután atmosphericus levegőben kevesebb élelyt lélegzel be, mint egy rendes állat; vére, miután megint rendes levegőben lélegzelt volna; szénsavból csak igen csekély mennyiséget tartalmaz; a vizeletnek húgyanyartalma, valamint az állatok hőmérséke, csökkennek. Nevezetes jelenség az, hogy egy élelymérgezés folytán már is rángásokban fekvő állat rendes levegőnek hozzávezetése által a haláltól ugyan megmentethetik, mint-hogy a vér megint élelyszegényebbé válik, a nélkül azonban, hogy a görcsök rögtön lecsöndesednének.

A légnomásbeli ingásoknak befolyását a növények gyarapodására úgy a növénymagvaknak ily alkalmakkor fokozott vagy esőkent, csírképességét is vizsgálat alá vette a szerző. S így egészen hasonló állapotokat talált, mint az állatoknál. A növények is bizonyos felté-